

Retablering af fjernede eller ødelagte bygningsdele

Af Søren Vadstrup

Kun meget få ældre huse står helt uden ændringer fra opførelsen. Husejer efter husejer har forandret og forbedret efter behov. Det er nærmest en naturlov. Men det er langt fra altid sket på husets betingelser, d.v.s. i pagt med husets oprindelige arkitektur og indretning. Der er derfor ikke altid kommet et smukkere eller sågar funktionelt hus ud af ombygningerne.

Men mange konkrete eksempler viser at ældre huse, der er blevet ødelagt af grimme ombygninger, vinduesudskiftninger, nye tagmaterialer, ombyggede eller nedlagte skorstenspiber, kan blive pæne og bevaringsværdige igen, hvis man ud fra sikre spor i huset *retablerer* de forsvundne eller ødelagte elementer.

Rådet til husejerne skal være, at hvis der er spor, enten på gamle tegninger eller synlige spor i huset, på at de væsentlige rum er slået sammen eller ændret i dimensionerne, bør man alvorligt overveje at rekonstruere de gamle rum. Disse er nemlig en så væsentlig del af husets arkitektur, at der er ret meget vundet for beboerne, og for husets arkitektur, ved dette indgreb.

Selvfølgelig er vores livsformer meget anderledes nu end for hundrede år siden el.lign., men filosofien er, at man som beboer skal lade det hus, man nu engang har købt, være med til at forme familiens livsformer - i stedet for det omvendte.

Rekonstruktioner af forsvundne elementer

I de fleste ældre huse er der ved opførelsen lagt stor vægt på den kunstneriske og arkitektoniske kvalitet - bl.a. harmoniske proportioner samt en gedigen, kvalitativ håndværksmæssig udførelse af alle husets detaljer. Det var bestemt ikke ligegyldigt, hvordan de så ud, som helhed eller i detaljen.

De fleste ældre huse er på denne måde et såkaldt "gesamt-kunstværk", hvor der er skabt en bevidst helhed mellem arkitekturen, husets hovedform og proportioner, husets indretning og rummenes proportioner samt de valgte dekorative elementer, materialer og overfladebehandlinger. Det gælder lige meget om der er tale om en herregårds hovedbygning eller et ydmygt etagehus på Brokvartererne i København. Hver især er de skabt som en bevidst helhed på hver sit kunstneriske, håndværksmæssige og økonomiske plan, eller ambitionsniveau.

Et ældre hus, der er bevaret nænsomt og kvalificeret afspejler stadig dets oprindelige anvendelse, de lokale byggetraditioner, det oprindelige materialevalg, periodens arkitektur, arkitektens og bygherrens særlige ønsker og smag, senere ejeres særlige ønsker og smag - i forskellige vægtninger.

Hvis man i dag rekonstruerer eventuelle forsvundne elementer på ældre huse, bør man i høj grad lægge sig dette på sinde. Man bør udføre de rekonstruerede komponenter fuldstændig som de var tidligere - stor set i alle detaljer og med de samme materialer og håndværksmetoder.

Jeg mener, at der snart vil brede sig en 'trend' på ældre huse, hvor man ønsker at fjerne de grimme termovinduer igen, fjerne plastikmalingen, eternittaget med det voldsomme udhæng, kæmpekivistene, gavlbalconerne og 70'er-skorstenen – og retablere det oprindelige udseende igen. Vores næste store opgave bliver at hjælpe husejerne med dette.

Rekonstruktion af rumindretning m.v.

Forsvundne skillevægge vil som regel efterlade sig spor i huset, f.eks. i gulvet, i loftet eller loft-bjælkerne. Er alt væk, kan gamle bygningstegninger - måske ikke over det aktuelle hus men et tilsvarende, bruges. I et gammelt bondehus vil årstallet for opførelsen være nok for den kyndige til at kunne rekonstruere den oprindelige planløsning - inklusive diverse forsvundne ildsteder, bagerovn, øverstestue og huggehus m.v. Ikke at alt dette partout skal rekonstrueres, men bruges til at gøre ejeren opmærksom på husets historie og den udvikling, der har fundet sted, samt de kvaliteter, f.eks. nogle af de oprindelige rum i huset, har indeholdt.

Skillevæggene bør ikke udføres som simple gipsvægge på stålprofiler, men bygges op i den konstruktion, de oprindeligt har været, eksempelvis mursten og puds eller brædder, rørvæv og puds. Døre og indfatninger fremstilles som nøjagtige kopier, rekonstrueret efter tilsvarende døre og indfatninger i tilsvarende huse på egnen, eller tillempede udformninger, for at vise tidsforskellen. Man bør holde sig langt fra standard-indfatninger, standard-fyldingsdøre eller standard-plastikstuk, der konsekvent har helt forkerte, dårligt proportionerede og "uhistoriske" dimensioner, profileringer og detaljer. Det er ikke et "dekoratørjob", vi er i gang med, men en "finden tilbage" til husets oprindelige og særlige karakter.

Gulvbrædder udføres som massive planker med fer og not - men uden indfræsede "spor" i bagsiderne. Lofterne udføres som pudsede lofter af kalkmørtel på brædder og rørvæv.

Rekonstruktioner af de oprindelige vinduer, døre, skorstene

Den situation, hvor et ældre hus' originale vinduer forsvinder, bliver flået ud og erstattet med nye, er desværre ikke ualmindelig i dagens Danmark. Det sker faktisk hver dag.

Man kan da gå frem på følgende måde:

- 1 **Husets alder.** Man starter med at finde frem til husets opførelsesår så præcist som muligt. Hvis opførelsesåret ikke kan fremskaffes arkivalsk, f.eks. gennem kommunen, lokalarkivet (bl.a. brandtaksationer), lokalmuseet, kan man "sjusse" sig frem ved at analysere husets konstruktion, husform, detaljering (døre, indfatninger, udhæng, muredetaljer, sokkel etc.). En meget præcis metode er dendrokronologisk datering af noget af tømmeret. Husets opførelsesår er altafgørende for selve udformningen og detaljeringen af de nye vinduer.
- 2 **Gamle billeder.** Hvis man kan finde gamle billeder af huset fra før vinduesudskiftningen, er det en meget stor hjælp. Fotografier er mest pålidelige, men malerier, tegninger etc. kan bringe os længere tilbage i tid. Disse kan eventuelt efterspores på egnens lokalarkiv, hos familie eller naboer til husets tidligere ejere.

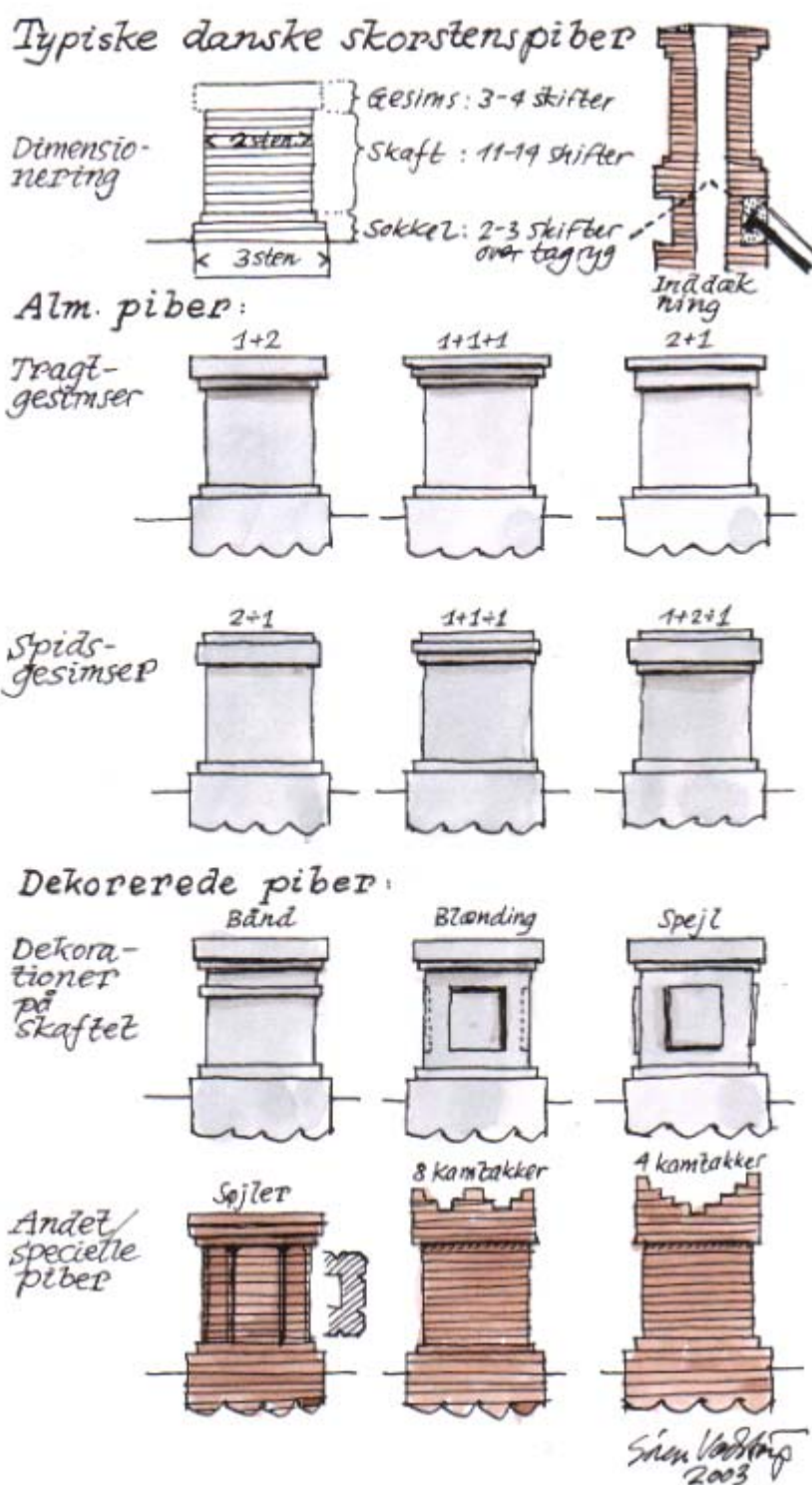
Ved hjælp af disse billeder kan man rekonstruere vinduernes eller dørenes omtrentlige størrelser, rude-opdelinger og oprindelige placeringer, skorstenenes omtrentlige udseende osv.

- 3 **Spor i bygningen.** Samtidig undersøger man bygningen grundigt for alle spor efter de gamle vinduer, døre, skillerum m.v. Det kan være "overlevende" eksemplarer eller rester f.eks. i en taggavl, i udhuse eller kældervinduer. Disse kan oplyse om de oprindelige profiler på rammer, karme, poste samt andre detaljer.
- 4 **Egnstraditioner.** Finder man ikke disse spor, kan man gå på jagt på egnen og finde bygninger på samme alder og konstruktion, der har deres oprindelige vinduer, døre, udvendige trapper i behold. Man går ikke meget galt i byen ved at "kopiere" detaljerne herfra, da de sandsynligvis er fremstillet af samme håndværksfirma - der ofte har anvendt de samme profilhøvl og andet i lange perioder.

Derudover er der ofte oplysninger om lokal byggeskik i forhold til bl.a. vinduer, døre og andre husdetaljer i de forskellige *Bygningsregistrarer*, fra mange egne af landet, som Nationalmuseet og Fredningsstyrelsen har udgivet i samarbejde med lokale museer og kommuner i årene 1975-90. Endvidere kan man også finde visse oplysninger i de *Kommuneatlas*, som Planstyrelsen og Skov- og Naturstyrelsen, nu Kulturarvsstyrelsen, har udgivet siden 1987. Spørg efter disse i den lokale kommune eller på det lokale museum.

- 5 **Tidsnøgle.** Hvis alle disse bestræbelser ikke har båret frugt, eller som supplement hertil, kan man benytte følgende grove "tidsnøgle" til udformning og detaljering af vinduer i Danmark. Nøglen giver et meget overordnet udviklingsforløb, hvor der imidlertid kan være store forskydninger og variationer ude omkring i landet. Men netop derfor kan nøglen trods alt komme til at passe rimeligt godt. For døre, smedearbejder, støbejernsdetaljer osv. kan der opstilles tilsvarende "tidsnøgler"

Efter samme fremgangsmåde kan man rekonstruere tabte stukdekorationer, udvendige facadedekorationer, skorstene, ildsteder, udvendige og indvendige døre, indfatninger, gulve m.v.

Mange fine gamle skorstenspiber på ældre huse er blevet bygget om til kønsløse 1970-er-skorstene uden sokkel, skaft og gesims. Men det kan der rådes bod på næste gang skorstenen skal istandsættes. Tegningen viser de 6 almindeligste standard-piber. På præstegården, og andre lidt mere statusbetonede huse i byen eller landsbyen, skulle skorstenspiberen afspejle dette. Derfor ser de dekorerede skorstenspiber forkerte og direkte komiske ud på 'almindelige' huse, hvor det kan minde om en lille jolle, der får bovspryd og galionsfigur.

Huset på næste side havde tidligere haft et meget flot og markant stengærde, hvilket kunne ses på gamle fotografier. Men det kunne det snart få igen, med samme flotte virkning som før.

1920

2001

2008